

Javaslat a

„MEZŐBERÉNYI MAGYAR SZÓTTESEK”

települési/megyei értéktárba történő felvételéhez

1. kép: Két szélből szótt magyar piros mintás szedettes abrosz, szövött szedett csíkkal. Az Orlai Petrics Soma Kulturális Központ Muzeális Gyűjtemény tulajdona. Lsz: 1995.79.

Készítette:

Debreczeni János
Mezőberény, 2015. augusztus 7.

I.

A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve:
Békés Megyei Népművészeti Egyesület (5600 Békéscsaba, Luther u. 6.)
2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:
Név: Pál Miklósné
Levelezési cím: 5600 Békéscsaba, Orosházi út 32.
Telefonszám: 06-30/299-7789
E-mail cím: info@bmne.hu.

II.

A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: „Mezőberényi magyar szöttesek”
2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

agrár- élelmiszergazdaság	és	egészség és életmód	épített környezet
ipari és megoldások	műszaki	X kulturális örökség	sport
természeti környezet		turizmus és vendéglátás	

3. A nemzeti érték fellelhetőségének helye

MEZŐBERÉNY földrajzilag Békés megyének a közepén fekszik, a Kettős-Köröstől mintegy 5 km-re. Maga a település azon a peremvonalon települt, amely a megye két táját: a magasabban fekvő Békés-Csanádi löszhátságot és a lapályos, mélyebb fekvésű, vízjárta Körösök-közét elválasztja egymástól. Határa kelet-nyugati irányban mintegy 20 km hosszan az említett két tájra terjed ki.

A középkorban Berény néven ismert, de a török világ alatt elpusztult falu a XVIII. század első harmadában települt újjá. 1723 és 1727 között előbb szlovák, majd német és végül magyar települők népesítették be a hajdani középkori falu helyét.

A község északi részén megtelepülő, a lakosság közel felét kitevő szlovák, a közepén elhelyezkedő németek és a déli részt megülő magyar lakosság templomai körül kulturális és forgalmi centrumok képződtek, s így a század végére három központú, jelentős település fejlődött ki.

A magyar, a szlovák és a német lakosság egészen a legutóbbi időkig meglehetősen zárt, egymással össze nem házasodó, területileg is határozottan elkülönült népi közösséget alkotott. Az azonos táji adottságok révén több vonatkozásban - így a gazdálkodás, építkezés tekintetében - a háromnemzetiségű lakosság meglehetősen egységes anyagi kultúrát teremtett, de nyelvi, vallási, öltözködési vonatkozásban, az élőlízből örökölt hagyományban és a népi díszítőművészet némely ágában – így éppen a szöttekultúrában is - megőrizték önállóságukat kialakított sajátos tradícióikat.

Mezőberény újratelepítése (1723)

A török kiűzése után országszerte elterjedt a híre, hogy az Alföldön földhöz lehet jutni. A felszabadult, nagyrészt lakatlan földre, mint ígéret földjére valósággal özönlött a földéhes jobbágyság abban a reményben, hogy megszabadulhat a földhözragadt, örökös jobbágyság

terhétől, jobb megélhetést biztosító földhöz juthat, azon taksás jobbágy lehet, és vallását szabadon gyakorolhatja.

Több irányból érkeztek a magyarok Mezőberénybe 1731-től.

Feltehetően már a 20-as években szivárogtak be a környékbeli nádasokból és falvakból a magyarok, akik az 1690-es években a háború elől Berényből elmenekültek. A Berénybe települt magyarság a legrégebbi írásbeli adatunk 1731-32-ből való. Ezekben az években Békés és Bihar megyei helységekből számos magyar jobbágycsalád érkezett Berénybe. Az 1760. évi berényi összeírás adatai évszámot nem tartalmaznak, csak azt jegyezték fel, hogy a magyarok betelepődése idején jöttek Berénybe. Az összeírás szerint 61 magyar család és 22 velük együtt élő fiú- és lánytestvér élt Berényben.

Békés megyéből: Doboz, Nemeskereki, Tarcsa, Vári és Vésztő településekről.

Bihar megyéből: Geszt, Mikepércs, Okány, Ugra és Vértesszentmiklósról.

Csongrád megyéből: Szentestől érkeztek magyarok a településre.

1740-1750 között:

Az Arad megyei Gyarakról, a Bihar megyei Bagamir, Baj, Geszt és Gyanta, valamint Nagyvárád és Tenke településről.

A Csongrád megyei Győről, a Heves megyei Törökszentmiklósról, a Szabolcs megyei Bogdányból, a hajdúsági Szoboszlóról, és a kunsági Karcagújszállásról érkeztek magyarok a településre.

1751-1760 között:

Békés megyéből Gyuláról és a már idetelepült magyarok hatására a felsorolt településekről folyamatosan érkeztek magyar családok Berénybe.

A letelepülők természetesen magukkal hozták gyermekeiket, sőt árva gyermekeket is. Eleinte nevüket megváltoztatva egyik helyről a másikra költöztek, hogy régi földesuruk meg ne találhassa őket.

4. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik

X települési	tájegységi	X megyei	külhoni magyarság

5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

A szövött anyagok rendeltetésének és a tervezett díszítménynek megfelelően általában két vagy négy nyüsstel szöttek a berényi magyar paraszt szövík. Ezzel a technikai megoldással a hagyományos szövtéseiket és a szokásos díszítményeiket elő tudták állítani. Szövött anyagaikat általában vászonkötésben szövték, a díszítmények egyes változatainál alkalmaztak ripszkötést, és csak a derékaljak, valamint a zsákok szövésénél dolgoztak sávalyszövésével. Ezekhez a szövési technikákhoz a négy nyüst elegendő volt.

1./ Két nyüsstel általában a kevésbé igényes, vagy szerényebb díszítésű textíliákat készítették: lepedőt, ponyvát, szalmazsákot, sajtruhát, de a díszes szedett mintázat szövéséhez is elegendő a két nyüst.

Mivel két nyüsstel csak vászonkötésben szöthettek, a díszítményeket bármilyen technikával, színes fonalak beszövésével érték el.

2./ Négy nyüsstel az igényesebb, nagyobb fonalsűrűségű - finomabb, vékonyabb fonalú - díszesebbre tervezett szövtéseket, valamint a derékaljakat, zsákokat szövték. A négy nyüst változatosabb nyüstrendek kialakítását tette lehetővé és többféle díszítési megoldására volt alkalmas.

A Berényi magyar szövtéseken kétféle technikai eljárással alakították ki a díszítményeket:

- szöttek vertcsíkokat és
- szedettes csíkokat.

A vertesíkok: tulajdonképpen szövés technikával kialakított csíkok, ezek készülhettek kettő, illetve négy nyüstös szövőszéken is. A vertesík is lehetett többféle, így: sima és duplacsík.

Sima csík:

Sima csíkot a fehér láncfonal és a színes vetülék egyszerű összeszövésével alakították ki. A szövődékben mindkét szín látható egymás mellett vászonkötésben.

A díszítés változatosabbá tételére a csík két szélére vagy a közepére rokkán, vagy csak kézzel összesodrott kétféle színű vetüléket szőttek, az így keletkezett „búzakalászos”-nak, vagy „rozsmaringos”-nak nevezett díszítőelemeket más technikai műfajnál is felhasználták.

Ezeket a technikákat a mezőberényi magyarok, csak egyszerűbb hétköznapi szánt textíliákon alkalmazták.

2. kép: sima csíkkal díszített magyar törülköző kötözött rojttal, piros díszítménnyel. Debreczeni János tulajdona.

Duplacsík:

A duplacsíkot kettőnél több nyüsttel szőtték, vékony vetülékfonallal, ripszkötésben. A kötéspontok két, vagy négy láncfonalanként ismétlődve adták meg a mindkét oldalon látható bordás felületet. Adatközlőink szerint a duplacsíkkal való díszítés igen régi eljárás, Mezőberényben mindhárom népi közösség használta. A magyar nemzetiségű szövők általában csak piros színt használtak szötteseik elkészítéséhez.

A duplacsík sima, erőteljes színhatású, de kissé egyhangú felületét igyekeztek változatosabbá tenni. A többnyire piros színnel szőtt csíkokat eltérő színekkel, néha okkerrel váltogatták, vagy mintásan szőtték, vagy fogazták. A fogazást úgy alakították ki, hogy minden második szál fehér volt, a mintás felületet pedig, úgy, hogy egymást váltogatva kétféle színű vetülékkel szőtték, fehér és piros fonallal.

3. kép: Duplacsíkkal /ripsz) szőtt magyar szakajtókendő. Piros-fehér. Debreczeni János tulajdona.

A mintás vertcsíkos szlovák szőttesek a vert és a szövött csíkok legváltozatosabb alkalmazásával készített szőttesek. Ezek szövéséhez négy nyüstre van szükség, több esetben csoportos befűzést alkalmaztak, így a felület kisebb-nagyobb kockából álló, változatos színezésű mintás sorokat alkotott.

4. kép : Vertcsíkkal szőtt magyar törülköző. Debreczeni János tulajdona.

A szedett csíkok: az egyszerű szövő technikával - a vert, vagy szövött csíkokkal - alakos díszítményeket nem tudtak kiképezni. A különböző virágos, csillagos, rozettás minták szövéséhez szedett technikát alkalmaztak. A szedett csíkos szövésekor, lényegében szálszámolós technikával alakították ki a geometrikus, végeredményben apró négyzetekre, kockákra bontható motívumokat.

A köztudat a szedett technika kialakulását az 1900-as évek elejére teszi, és a céhek megszűnése utáni korlátozások feloldása után válik általánossá. A szedett csíkkal szőtt szőttesek a használatra érzékenyebbek voltak, mint a vertcsíkosak. Bizonyos nagy mintás szőtteseken nagy volt a fonákoldali fonallebegés, ezt később elsősorban a takácsmunkák hatására az ügyesebb szövők megoldották. A szedett szőtteseket - főként ünnepi alkalmakra szánt, a lakás díszítésére szolgáló szőtteseket - díszítették ezzel a technikával, vagy az olyan gyakorlati célt szolgáló darabokat, pl. szakajtókendőket, amiket nem kellett gyakran mosni.

5. kép: Mezőberényi magyar csillag-rózsás piros-fehér szedettes abrosz. A Mezőberényi Orlai Petrics Soma Kulturális Központ Muzeális Gyűjteményének a tulajdona. Lsz. 0845.

A Mezőberényi magyar szőtteseket csoportosíthatjuk funkciójuk szerint is:

- vászonruhák
- ágyneműk
- háztartási textíliák
- gazdaságok szövött anyagai.

A vászonruhák:

A háziszőttes anyagokból készült ruhafélék igen jelentős szerepet töltöttek be a berényi ember öltözködésében. A férfiak öltözetében az egy inget és egy gatyát jelentő „pár fehér ruha” a nők öltözetében az ingváll és a pendely nemcsak alsó, hanem felső, sőt szegények esetében a téli öltözetet is jelentette. Kiegészítették ezeket különböző, rendszerint kékre festett kötők.

Az ágyneműk:

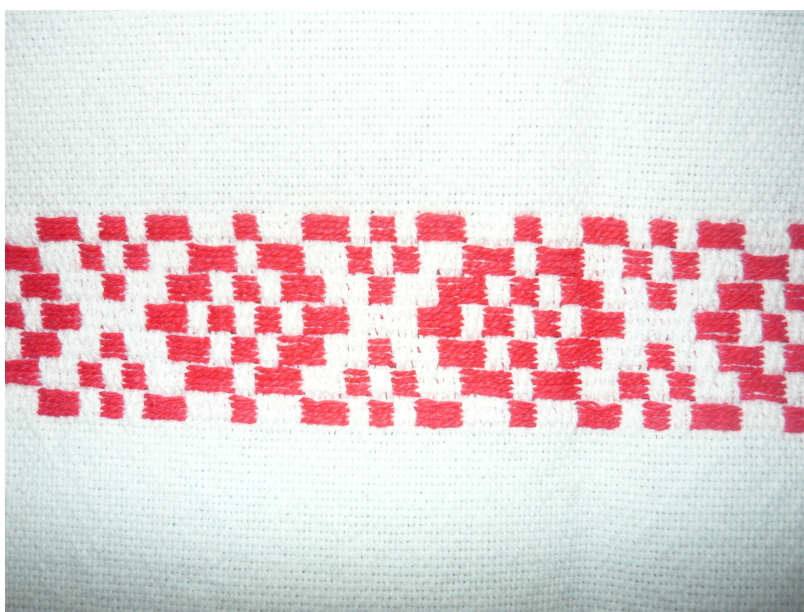
A magyar adatközlők szerint a lepedő, a derékalj és a szalmazsák készült házivászonból. A magyaroknál a párnavégeket hímzéssel díszített színes, rózsaszín, kék vagy sárga alátéttel ellátott párnavéget találunk. Házivászonból készültek a lepedők, itt elsősorban a gyermekágyas asszony ágyát díszítették csipkés fehér lepedővel, ezeket rendszerint 2-3 szélből készítették, ezzel takarták le az ágyat, hogy megvédjék a rontástól. Ezeket a lepedőket fehérített kendervászonból készítették és a csipke szintén kenderfonalból készült. A magyar adatközlők mintás szövött derékaljról nem tesznek említést.

Háztartási textíliák:

Igen szép, szövással díszített darabokat találunk a kenyérsütésnél használt szakajtoruhák, valamint a kalács és komakendők között. A kalácskendőket a lakodalmak idején használták, ebbe kötötték a magukkal vitt kalácsot; a komakendőbe a gyermekágyas asszony részére vitt élelmet kötötték. A sima szakajtókendőt egyszerűen beszegették, a komakendőt gazdagon díszítették, hosszú rojttal látták el. A módosabb magyar házaknál külön kosárkendőt is szőttek arra a célra, hogy vele a piacon megjelenjenek, ezeket nagyon díszesre szőtték, mert nem volt mindegy, hogy mivel takarták le a kosarat. Az erre a célra használt kendőt másra nem használták.

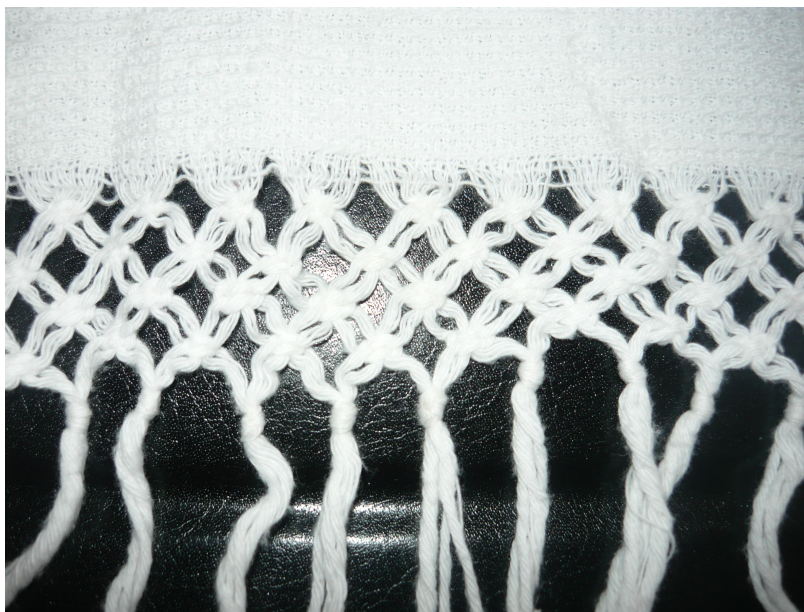

6. kép: Szakajtókendő, piros-fehér csíkozással díszített, azzsúrral szeptett. Debreczeni János tulajdona.

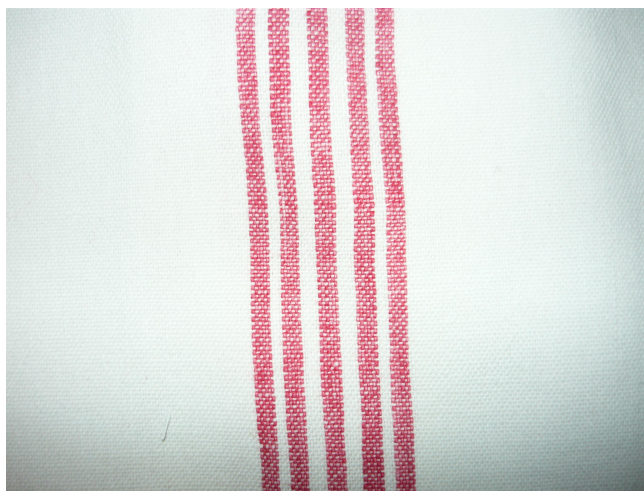
7. kép: Magyar komakendő, piros szedett díszítéssel, Debreczeni János tulajdona.

A törülközők mindennapra szánt darabjai általában keskenyebb vert- vagy duplacsíkkal díszítettek. A rojtozott végű dísz törülközőket gazdagabban díszítették, díszítményként valamilyen szedettes motívumot alkalmaztak, a végén kötözött rojttal látták el, ezek a tisztaszobában lógtak az esztergályozott törülközőtartón.

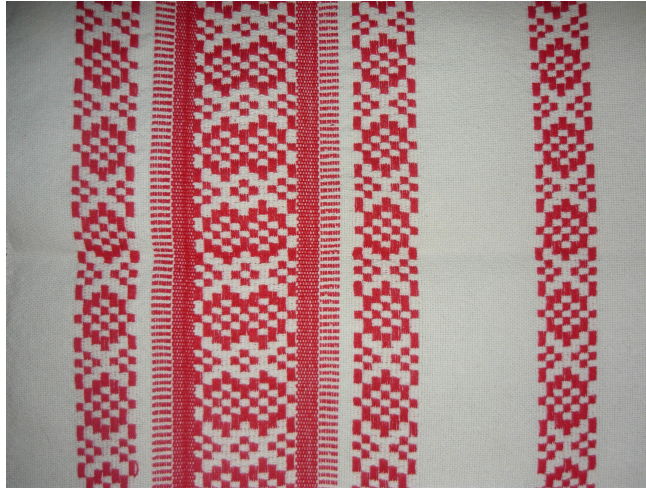

8. kép: Magyar dísztörülköző, piros szedett díszítménnyel, kötözött rojttal, Debreczeni János tulajdona.

Lakodalmakon, keresztelőkön és egyéb ünnepélyes alkalmakon nélkülözhetetlenek voltak a nagyméretű (120 x 160 cm), vagy olykor nagyobb méretű abroszok. Az abroszok voltak a háziasszonyok büszkeségei. Kevésbé voltak díszesek a kenyérsütéskor, tarhonyaszárításkor használt sütőabroszok, ezek általában csak a két végén voltak díszítve. Ennél is szerényebb díszítésűek voltak a négyzet alakúra méretezett batyus abroszok, ezekbe a két végén szerény csíkkal díszített abroszokba kötötték a piacozás alkalmával használt kosarat.

9. kép: Magyar csíkos tarhonyaszárító abrosz, két szélből varrt, Debreczeni János tulajdona.

10. kép: Magyar szedett abrosz, fogazással díszített, eredeti darab alapján újrászöve, Debreczeni János tulajdona

11. kép: Két részből szőtt mezőberényi magyar szedett abrosz piros szimmetrikus mintázattal, Debreczeni János tulajdona.

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett

A mezőberényi magyar szöttesek sokszínűségük, és eredetiségük miatt megérdemlik, hogy az értéktárba kerüljenek. Összehasonlítva a Békés megyei magyarok lakta településeinek magyar szöttek hagyományival, számos ponton mutat hasonlóságot. Amennyi hasonlóság, legalább annyi eltérés is található köztük. Annak ellenére, hogy Mezőberényben a három nemzetiség (magyar, német, szlovák) egymás mellett élt, mindhárom közösség eléggé zárt volt, ezért sikerült az ideletelepüléskor magukkal hozott tudást megőrizni, azt kiteljesíteni. A későbbi vegyes házasságok utáni keveredések nyomai is fellelhetők a szöttesekben, de ez a keveredés hozzávetőlegesen egyszerre jelent meg a Mezőberényben fejlődésnek indult textilipari üzemek, takácsműhelyek beindulásával.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források)

- Bonyhai Mihály: Mezőberény Monográfiája.

- Dr. Illés Károlyné, Ledzéni Pálné. Pál Miklósné, Grin Igor: A Békés megyében élő nemzetiségi lakosság vászon szöttek kultúrája.
- Debreczeni János: Szöttek Mezőberényben /kézirat/
- Debreczeni Klára: Mezőberény Népművészete. A vászonszövéstől a népviseletig. /szakdolgozat/
- Iplom József: Mezőberény újratelepítése és története.
- Hentz Lajos: Mezőberényi szöttek.

8. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe: -

III.

MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja: a szövegben elhelyezve.
2. A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek
3. A javaslatához csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat

A hivatkozott fotók a mezőberényi Orlai Petrics Soma Kulturális Központ Muzeális Gyűjtemény, és Debreczeni János magángyűjteménye anyagairól készültek, csak a hivatkozásokkal együtt használhatók fel. A fotókat Debreczeni János készítette.

Debreczeni János
Mezőberény, 2015. augusztus 7.